

Turismgeografi eller turism?

Reflektioner om utvecklingen i ett ämne

Det påstås ofta att turism är världens största näring och även om detta påståendet kan ifrågasättas är det uppenbart att turism idag har en stor betydelse även i Sverige (Tillväxtverket 2009). Så svarade turismnäringen år 2008 till exempel för 2,86 % av BNP och för nästan 160 000 helårsarbeten, vilket är mer än många svenska industribolag har tillsammans. Ännu viktigare är turism för landets export, dvs utländska turisternas konsumtion i Sverige: 5,3 % av det totala svenska exportvärdet skapas av turistnäringen och den är därmed ungefär dubbelt så viktig som bilexporten och tre gånger viktigare än livsmedelexporten från Sverige (Tillväxtverket 2009). Alla trender pekar därutöver uppåt och lovar en ännu bättre utveckling för framtiden. Intressant i detta sammanhang är också att turismexporten år 2009 för första gången har varit större än importen. Sverige har därmed definitivt blivit ett turistland.

Trots denna ljusa bild av en näring i medvind kan det tyckas att turism inte alltid tas på allvar i samhällsdebatt och politik (Butler 2004). Kulturgeografer har länge intresserat sig för människors rörlighet och turism. Hall och Page (1999) förkastar bilden av turism som ett nytt forskningsfält utan pekar istället på dess tradi-

tion inom kulturgeografisk forskning från tidigt 1900-tal.

Det finns många aspekter som rättfärdigar en akademisk behandling av turism. Vid sidan om den ekonomiska aspekten kan det nämnas turismens effekter på miljön, dess betydelse för samhällsförändringar globalt, regionalt och lokalt samt dess mening för den individuella resenären. Detta tas det också hänsyn till i gymnasieskolans kurser inom geografi.

Trots detta kan det dock sägas att turismgeografi har en relativt svag ställning inom ämnet på högskolenivå. Så saknar till exempel Gren och Hallins (1998) antologi om svensk kulturgeografi uppslag om turism medan Buttimer och Mels (2006) kort konstaterar att turismgeografi i Sverige röner ökande intresse inom forskning och utbildning samtidigt som området blir mer teoretiskt underbyggt. Den senaste tidens utveckling inom högskolor och universitet tyder dock på att turismgeografin i allt högre utsträckning rör sig bort från kulturgeografin och istället återfinns i specialiserade institutioner med eget turismämne.

Denna artikel syftar till att beskriva utvecklingen av turismgeografin i Sverige med hänsyn till dess institutionella organisation och spridning.

Turismgeografi vid svenska högskolor och universitet

I motsats till skolundervisningen där turism behandlas som en integrerad del av ämnet, lyser turism med sin frånvaro i allmänna kurser inom geografi och kulturgeografi på högskolenivå. Istället behandlas turism i särskilda program med kulturgeografi som huvud- eller biämne. Denna utveckling kan visserligen ses i samband med en allmän specialiseringstrend men turismens särställning kan ändå förvåna eftersom andra delområden inte får samma behandling.

Turismutbildningar på högskolenivå etablerades under 1970-talet vid högskolorna i Kalmar, Östersund, Borlänge och Karlstad. Det var i de flesta fall kulturgeografer som ledde etableringen och utbildningen präglades därför också av ett geografiskt perspektiv på turism. Turism utgjorde endast ett biämne till kulturgeografi och programstrukturen tvingade ofta studenter att kombinera kurser i turism och kulturgeografi. Studierna var dessutom länge begränsade till kandidatnivå. Det tog lång tid till de etablerade universiteten började intressera sig för turism även om enskilda kulturgeografer där ägnade sig åt turismforskning tidigare. Vid Göteborgs universitet startades kurser i turismgeografi, vilka erbjöds som ett alternativt spår till den vanliga kulturgeografiutbildningen. De sista utbildningsprogrammen med huvudsakligen kulturgeografiskt innehåll startades vid Umeå och Örebro universitet under 2000-talet.

Samtidigt som turismutbildningar har spridit sig till landets flesta högskolor och universitet har det geografiska perspektivet

ofta ersätts av mer företagsekonomiskt. Lunds universitets storsatsning på en turismutbildning inom ramen för Campus Helsingborg resulterade därför inte i en utbildning inom huvudområdet kulturgeografi trots att många kulturgeografer ingår i lärarlagen. Istället skapades ett nytt ämne, tjänstvetenskap. Även vid andra universitet och högskolor förändrades många program när det gäller programmens huvudområde; vid Mittuniversitetet, Karlstads universitet, Linnéuniversitetet och Södertörns högskola tar studenter därför idag examen i turism och inte kulturgeografi.

Denna förändring speglar också en förändring i det samhällsliga intresset för turism som idag tycks vara präglad mer av företagsekonomiska än samhällsplaneringsrelaterade överväganden. Men inte bara företagsekonomiska inriktningar konkurrerar med geografi. Turismutbildningar med humanistisk inriktning finns idag vid Linköpings universitet och Luleås tekniska universitet (»upplevelseproduktion»).

Turismgeografisk forskning

Turismforskning har i Sverige traditionellt initierats och genomförts av kulturgeografer. Aldskogius avhandling från 1969 är ett tidigt exempel. Liksom Bohlin (1982) behandlade den fritidshus, ett ämne som inte alltid anses centralt inom turismforskning men ändå har blivit en tradition inom den svenska turismforskningen. Andra tidiga avhandlingar inom turismgeografi har författats av Sahlberg (1970), Aronsson (1989) och Jansson (1994).

Medan dessa avhandlingar tycks vara solitära i den kulturgeografiska forskningen har det sedan sent 1990-tal utveck-

lats en viss tradition att publicera turismgeografiska avhandlingar vid två kulturgeografiska institutioner i landet (tabell 1).

Vid Karlstads universitet finns det sedan länge utbildning och forskning i turism. Under de senaste femton åren lades det fram fyra avhandlingar med turismgeografisk tematik. Brandin (2003) beskriver i sin avhandling kanotturism och Ednarsson (2005) analyserar i sin avhandling en rovdjursturismsatsning i Värmlands län.

Braunerhielm (2007) undersöker kulturturismens betydelse för utveckling i Bergslagen och Möller (2009) analyserar kvinnors situation inom turism i Lettland.

Vid Kulturgeografiska institutionen, Umeå universitet har turismgeografisk forskning inte alls haft samma status som i Karlstad. En tydlig utveckling mot en turismgeografisk profil har skett först sedan åren runt 2000. Müllers avhandling (1999) behandlar tyska fritidshusägare i

Tabell 1. Turismgeografiska avhandlingar och deras författare.

Namn	År	Tema	Disputationsort	Arbetsplats idag
Aldskogius, Hans	1969	Fritidshus	Uppsala	pensionerad
Sahlberg, Bengt	1970	Affärsturism	Lund	pensionerad
Bohlin, Magnus	1982	Fritidshus	Uppsala	Högskolan i Dalarna, Industri och samhälle
Jansson, Bruno	1994	Inrikes turism	Umeå	pensionerad
Akyeampong, Oheneba A	1996	Turism och utveckling	Stockholm	Ghana
Nordin, Urban	1997	Fritidshus	Stockholm	Stockholms universitet, Kulturgeografi
Almstedt, Malin	1998	Turismplanering	Uppsala	–
Müller, Dieter K	1999	Fritidshus	Umeå	Umeå universitet, Kulturgeografi
Appelblad, Håkan	2001	Fisketurism	Umeå	Umeå universitet, Kulturgeografi
Brandin, Elisabeth	2003	Kanotturism	Karlstad	Linnéuniversitetet, Kalmar, Kulturvetenskaper
Pettersson, Robert	2004	Samisk turism	Umeå	Mittuniversitetet, ETOUR
Ednarsson, Marcus	2005	Rovdjursturism	Karlstad	Umeå universitet, Kulturgeografi
Lundmark, Linda	2006	Regional utveckling	Umeå	Umeå universitet, Kulturgeografi
Braunerhielm, Lotta	2007	Kulturturism	Karlstad	Karstads universitet, Geografi och turism
Zillinger, Malin	2007	Guideböcker	Umeå	Mittuniversitetet, ETOUR
Marjavaara, Roger	2008	Fritidshus	Umeå	Umeå universitet, Kulturgeografi
Sörensson, Erika	2008	Turism och utveckling	Umeå	Umeå universitet, Genusstudier
Möller, Cecilia	2009	Genus och turism	Karlstad	Karstads universitet, Geografi och turism
Wall Reinius, Sandra	2009	Fjällturism	Stockholm	Mittuniversitetet, ETOUR

Sverige och sedan dess har ytterligare sex avhandlingar med tydlig turismgeografisk profil presenterats. Appelblad (2001) analyserade potentialen för fiskturism längs norrlandsälvar medan Pettersson (2004) fokuserade på samisk turism. Lundmarks avhandling (2006) behandlar turismens roll för näringslivets omstrukturering i norra Sverige. Resehandbäckers betydelse för tyska bilturisternas vägval var ett annat avhandlingstema (Zillinger 2007). Under 2008 lades de två senaste turismgeografiska avhandlingarna fram i Umeå; Marjavaara (2008) behandlade fritidshusturismens effekter på landsbygdsförändring och Sörensson (2008) fokuserade på indonesiska turismarbetares livssituation.

Ytterligare en avhandling inom turismgeografi presenterades vid Stockholms universitet av Wall Reinius (2009), som är verksam vid Mittuniversitetet. Detta gäller också för flera av doktorerna i Umeå och Karlstad. Pettersson och Zillinger var även under doktorandtiden liksom Wall Reinius verksamma vid det mångvetenskapliga turismforskningsinstitutet ETOUR i Östersund, medan Möller var lokaliserad vid Högskolan i Kalmar. Både Mittuniversitetet och Högskolan i Kalmar saknar examensrättigheter för forskarnivå i kulturgeografi.

Vid sidan om de listade avhandlingarna finns det givetvis sådana som ligger i gränslandet till andra områden. Ett exempel som dock har listats i tabell 1 är Nordins (1997) avhandling som studerar samhällsförändringar i Stockholms skärgård där turism och i synnerhet fritidsboende spelar en central roll. Därutöver finns enskilda forskare som bytt inriktning till turismgeografi och även fortsättningsvis ett antal doktorander med avhandlingsprojekt inom om-

rådet. Dessa är även idag huvudsakligen koncentrerade till Umeå och Karlstad.

Översikten visar att turismgeografi endast har en relativt svag hemvist inom de flesta kulturgeografiska högskolemiljöerna. Idag har endast de geografiska enheterna i Umeå och Karlstad en tydlig koncentration av forskare med inriktningen turismgeografi. Karlstad erbjuder dock redan examina på grundnivå i huvudområdet turism.

En ytterligare splittring av kulturgeografi och turism kan även skönjas inom forskningen. Utvecklingen av turism som ett eget ämne på forskarnivå har mest drivits framåt vid Mittuniversitetet i Östersund. Här finns flera doktorer i turismgeografi som nu rör sig mot det nya ämnet. Sedan år 2009 har man börjat erbjuda forskarutbildning inom turism. Det nystartade Linnéuniversitetet kan tänkas bli den andra högskolemiljön som tar detta steg.

När det gäller innehållet kan det lätt konstateras att huvudfokus i den svenska forskningen ligger på frågor rörande regional utveckling i Sverige och på processer som förklarar rumsliga fördelningar av turism. Forskning om ämnen som stadsturism saknas och turism behandlas huvudsakligen som ett landsbygdsfenomen även om studier av till exempel evenemang har bidragit till att vidga fältet (Pettersson & Getz 2009). Det låga antalet seniora forskare är en naturlig begränsning som kan förklara turismgeografins tematiska snävhet i Sverige.

Situationen vid de olika turismgeografiska miljöerna skiljer sig dramatiskt när det gäller publiceringsstrategierna. Vid Karlstads universitet har man hållit fast vid publicering på svenska, ofta i rapportform

medan man i Umeå har övergått till ett tydligt internationellt fokus med publicering i engelskspråkiga tidskrifter, vilket också har fått genomslag i internationella översikter av turismgeografisk forskning (Hall & Page 2008). Även vid den tredje miljön med en koncentration av turismgeografer om än på det tvärvetenskapliga institutet ETOUR dominerar en internationell publiceringsstrategi.

Internationella perspektiv på turismgeografi

Utvecklingen i Sverige speglar i hög grad en internationell utveckling. Många av turismgeograferna som organiseras i den internationella geografiska unionens (IGU) kommission för turism är idag anställda utanför geografiska institutioner. Detta gäller inte minst det engelskspråkiga området där anställningar på handelshögskolor inom marknadsföring och på specialiserade turisminstitutioner dominerar (Hall & Page 2008). Även Gibson (2008) ser att turismgeografi är allt mer löst från övrig kulturgeografi, inte minst när det gäller publicering som i allt högre grad görs i tvärvetenskapliga tidskrifter. Han konstaterar likväl att turismgeografisk forskning i de fall den publiceras i geografitidskrifter framstår som mer »kosmopolitisk» än forskningen inom många andra subdiscipliner.

Hall, Williams och Lew (2004) noterar i inledningskapitlet för »A companion to tourism geography» att turism mycket väl uppfyller alla krav som Johnston (1991) tidigare ställt på en självständig akademisk disciplin. Kraven avser förekomsten av dels professurer och tjänster inom området, dels universitetsinstitutioner och

akademiska organisationer och dels publikationskanaler som bokserier och tidskrifter. Författarna konstaterar dock också att de trots ingående diskussioner i slutändan inte kunde enas om turism är ett eget akademiskt ämne.

Oavsett så är många av de mest inflytelserika arbetena inom turismgeografisk forskning, som Butlers (1980) arbete på destinationslivscykeln, publicerade i geografiska tidskrifter och i en bibliometrisk analys av turismforskningen framstår kulturgeografer som betydande (McKercher 2008).

Alla översikter av det turismgeografiska fältet instämmer dessutom i att forskningen har diversifierats när det gäller vetenskapsteoretiska ansatser och betoningen av mer teoretiska perspektiv. Butler (2004) delar in utvecklingen av fältet i tre faser. En deskriptiv fas fram till 1950 följdes av en fas som betonade utvecklingen på regional nivå, markanvändningsfrågor samt rumslig analys. Från 1980 och framåt har det uppstått en stor mångfald som gör det svårt att göra tydliga indelningar. En kritik som har framförts trots forskningsfältets diversifiering är den starka dominansen av tillämpade studier. Hall och Page (2008) tycker dock att denna tradition är en styrka och en viktig förutsättning för turismgeografins utveckling.

Slutsatser

Turismgeografi är ett område som har växt sig starkare under det senaste decenniet såväl nationellt som internationellt. Forskningsöversikter presenterar bilden av ett dynamiskt och spännande forskningsfält som också har utvecklats mot teoretiska håll. Trots denna ljusa bild finns det stora

utmaningar utifrån ett geografiperspektiv. Turismgeografer samlas i allt högre grad utanför klassiska geografiska arenor när det gäller institutionell tillhörighet, publiceringskanaler samt konferenser. Egna ämnesinstitutioner i turism med utbildning och forskarutbildning växer fram i snabb takt och hotar att upplösa den traditionella integrationen av turismfrågor i den kultur-geografiska forskningen. Detta är inte

minst problematiskt när det gäller skolämnet geografi där turism uppmärksammas som en viktig faktor för dagens samhällsutveckling. Situationen påminner tyvärr lite grand om delningen mellan natur- och kulturgeografi. Det gäller därför att vara vaksam för att inte förlora värdefulla möjligheter för korsbefruktnings- och för viktiga forskningsinsatser i skärningspunkten mellan turism och geografi.

Referenser

- Aldskogius, Hans (1969) *Geographical studies of vacation house settlement in Sweden*, Abstracts of Uppsala dissertations in social sciences 3, Uppsala universitet, Uppsala.
- Almstedt, Malin (1998) *En plats i planeringen. En studie av områden av riksintresse för det rörliga friluftslivet*, Geografiska regionstudier 37, Uppsala universitet, Uppsala.
- Akyeampong, Oheneba A (1996) *Tourism and regional development in sub-Saharan Africa: a case study of Ghana's central region*, Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet 98, Stockholms universitet, Stockholm.
- Appelblad, Håkan (2001) *The spawning salmon as a resource by recreational use: the case of the wild Baltic salmon and conditions for angling in north Swedish rivers*, Umeå, Gerum Kulturgeografi 2001/3, Umeå universitet, Umeå.
- Aronsson, Lars (1989) *Turism och lokal utveckling. En turism-geografisk studie*, Meddelanden från Göteborgs universitets geografiska institutioner Serie B 79, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Bohlin, Magnus (1982) *Spatial economics of second homes: a review of a Canadian and a Swedish case study*, Abstracts of Uppsala dissertations from the Faculty of Social Sciences 27, Uppsala universitet, Uppsala.
- Brandin, Elisabeth (2003) *Spatializing canoe tourism: negotiating practices in Dalsland–Nordmarken*, Karlstad University Press, Karlstad.
- Braunerhielm, Lotta (2006) *Plats för kulturarv och turism – Grythyttan – en fallstudie av upplevelser, värderingar och intressen*, Karlstad University Studies 12, Karlstad universitet, Karlstad.
- Butler, Richard W (1980) The concept of the tourist area life-cycle of evolution: implications for management of resources, *Canadian Geographer* 24(1): 5–12.
- Butler, Richard W (2004) Geographic research on tourism, recreation and leisure: origins, eras, and directions, *Tourism Geographies* 6(2): 143–162.
- Buttimer, Anne & Tom Mels (2006) *By northern lights: on the making of geography in Sweden*, Ashgate, Aldershot.
- Ednarsson, Marcus (2005) *Platser för rovdjursturism? Vargar, människor och utveckling i norra Värmland*, Karlstad University Press, Karlstad.
- Gibson, Chris (2008) Locating geographies of tourism, *Progress in Human Geography* 32(2): 407–422.
- Gren, Martin & P O Hallin (red) (1998) *Svensk kulturgeografi. En exkursion inför 2000-talet*, Studentlitteratur, Lund.
- Hall, C Michael & Stephen J Page (1999) *The geography of tourism and recreation: environment, place and space*, Routledge, London.

- Hall, C Michael & Stephen J Page (2008) Progress in tourism management: from the geography of tourism to geographies of tourism – a review, *Tourism Management* 30(1): 3–16.
- Hall, C Michael; Allan M Williams & Alan A Lew (2004) Tourism: conceptualizations, institutions, and issues, i A A Lew, C M Hall & A M Williams (red) *A companion to tourism* (sid 3–21), Blackwell, Oxford.
- Jansson, Bruno (1994) *Borta bra men hemma bäst: svenskars turistresor i Sverige under sommaren*, Gerum Kulturgeografi 22, Umeå universitet, Umeå.
- Johnston, Ron J (1991) *Geography and geographers: Anglo-American human geography since 1945*, 4e utgåvan, Edward Arnold, London.
- Lundmark, Linda (2006) *Restructuring and employment change in sparsely populated areas: examples from northern Sweden and Finland*, Gerum Kulturgeografi 2006/2, Umeå universitet, Umeå.
- Marjavaara, Roger (2008) *Second home tourism: the root to displacement in Sweden?* Gerum Kulturgeografi 2008:1, Umeå universitet, Umeå.
- McKercher, Bob (2008) A citation analysis of tourism scholars, *Tourism Management* 29(6): 1226–1232.
- Müller, Dieter K (1999) *German second home owners in the Swedish countryside: on the internationalization of the leisure space*, ETOUR, Östersund & Gerum Kulturgeografi 1999/2, Umeå universitet, Umeå.
- Möller, Cecilia (2009) *Transforming geographies of tourism and gender: exploring women's livelihood strategies and practices within tourism in Latvia*, Karlstad University Studies 2009/9, Karlstad universitet, Karlstad.
- Nordin, Urban (1997) *Humlan flyger. Skärgårdshandlarnas strategier, problem och möjligheter*, Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet 100, Stockholms universitet, Stockholm.
- Pettersson, Robert (2004) *Sami tourism in northern Sweden – supply, demand and interaction*, ETOUR, Östersund & Gerum Kulturgeografi 2004/1, Umeå universitet, Umeå.
- Pettersson, Robert & Donald Getz (2009) Event experiences in time and space: a study of visitors to the 2007 World Alpine Ski Championship in Åre, Sweden, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism* 9(2/3): 308–326.
- Sahlberg, Bengt (1970) *Interregionala kontaktmönster: personkontakter inom svenskt näringsliv – en flygpasagerarstudie*, Meddelanden från Lunds universitets geografiska institution. Avhandlingar 63 & Gleerup, Lund.
- Sörensson, Erika (2008) *Making a living in the world of tourism: livelihoods in backpacker tourism in urban Indonesia*, Gerum Kulturgeografi 2008/2, Umeå universitet, Umeå.
- Tillväxtverket (2009) *Årsbokslut för svensk turism och turistnäring 2008 – turistnäringens effekter på ekonomi och sysselsättning i Sverige*, Stockholm. (Publikationsnummer: Info 0040 Rev A; ISBN 978-91-86341-05-3; tillgänglig (28 mars 2010) på www.tillvaxtverket.se.)
- Wall Reinius, Sandra (2009) *Protected attractions: tourism and wilderness in the Swedish mountain region*, Meddelanden från kulturgeografiska institutionen 140, Stockholms universitet, Stockholm.
- Zillinger, Malin (2007) *Guided tourism – the role of guidebooks in German tourist behaviour in Sweden*, ETOUR, Östersund & Gerum Kulturgeografi 2007/3, Umeå universitet, Umeå.

*Dieter K Müller är professor vid Kulturgeografiska institutionen,
Umeå universitet.*

Mejl: dieter.muller@geography.umu.se